

Брежтівського ефекту відчуження, пародія і саморефлексивність нарцисичної оповіді працює на запобігання самоідентифікації читача з будь-ким із героїв тексту". Цит. за Hutcheon, L. *Narcissistic Narrative: Metafictional Paradox*. – Ontario : Willford University Press, 1981. – P. 49.

6. Waugh P. *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. – P. 7.
7. Там само. – P. 91.
8. Waugh P. *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. – P. 24.
9. Там само. – P. 24.
10. Там само. – P. 35.
11. Там само. – P. 42.
12. Hutcheon L. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. – P. 13.
13. Jameson F. *Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism*. – P. IX.
14. Філіп Глас (Philip Glass) – американський композитор, автор музики до таких відомих фільмів, як "Шоу Трумена" ("Truman Show"), "Години" ("Hours"), "Ілюзіоніст" ("Illusionist", 2006). Написав музику для церемонії відкриття Олімпійських ігор 1984 року в Лос Анджелесі.
15. Jameson F. *Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism*. – P. 301.
16. Hutcheon L. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. – P. 20.
17. Hutcheon L. *The Politics of Postmodernism*. – London, New York: Routledge, 1989. – P. 60-61.
18. Genette G. *Fiction & Diction*. Transl. by Catherine Porter. –Ithaca and London: Cornell University Press, 1993. – P. VIII.
19. Джеймісон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму / Ф.Джеймісон; [пер. з англ. П. Дениска]. – К. : Видавництво "Курс", 2008. – С. 190.
20. Jameson F. *Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism*. – Durham: Duke University Press, 1991. – P. 298.
21. Hutcheon L. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. – London and New York: Routledge, 1988. – P. 119.
22. Джеймісон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму. – С. 191.
23. Hutcheon L. *Narcissistic Narrative: Metafictional Paradox*. – Ontario: Willford University Press, 1981. – P. 49.

УДК 821.161.2-31:93

СОЦІАЛЬНІ КОДИ ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНОЇ ПОСТАТІ СУЧАСНОЮ МАСОВОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ (ЗА РОМАНОМ СЕРГІЯ БАТУРИНА "ОХОРОНЕЦЬ", ТРЕТЯ ПРЕМІЯ В КОНКУРСІ "КОРОНАЦІЯ СЛОВА" 2002 Р.)

Волошук Л.В., к. філол. н., доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто особливості трактування постаті князя Святослава через призму соціальних кодів, а також в контексті сучасної масової літератури (роман С.Батурина "Охоронець").

Ключові слова: соціальний код, художня інтерпретація, масова література, літературний конкурс, бестселер.

Волошук Л.В. СОЦИАЛЬНЫЕ КОДЫ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ИСТОРИКО-БИОГРАФИЧЕСКОЙ ФИГУРЫ СОВРЕМЕННОЙ МАССОВОЙ ЛИТЕРАТУРОЙ (ПО РОМАНУ СЕРГЕЯ БАТУРИНА "ТЕЛОХРАНИТЕЛЬ", ТРЕТЬЯ ПРЕМИЯ В КОНКУРСЕ "КОРОНАЦИЯ СЛОВА" 2002 Г.) / Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина.

В статье рассмотрены особенности трактовки фигуры князя Святослава сквозь призму социальных кодов, а также в контексте современной массовой литературы (роман С.Батурина "Телохранитель").
Ключевые слова: социальный код, художественная интерпретация, массовая литература, литературный конкурс, бестселлер.

Voloshuk L.V. SOCIAL CODES CREATIVE INTERPRETATION OF HISTORICAL AND BIOGRAPHICAL FIGURES MODERN MASS LITERATURE (NOVEL BY SERGEY BATURIN "BODYGUARD", THIRD PRIZE IN THE CONTEXT "CORONATION WORDS" 2002) / Kyiv University Boris Grinchenko, Ukraine.

The article considers the peculiarity Prince Svyatoslav figure through the prism of social codes, and in the context of contemporary popular literature (Romance S.Baturin "Bodyguard").

Key words: social code, artistic interpretation, mass literature, literary competition, a bestseller.

Останнім часом змінилися оцінки щодо масової літератури і вже частіше її визначають як літературу успішну, читабельну, популярну тощо; спостерігаємо появу наукових напрацювань Т.Гундорової [1], А.Таранової [2], Н.Зборовської [3], Г.Сивоконоя [4], В.Поліненка [5], Р.Харчук [6]. Треба також зазначити праці Е.Франчука [7], О.Пахловської [8], Л.Петрової [9], В.Медведевої [10], у яких порушується багатоаспектність зазначеної проблеми: вивчення літературних смаків читацької аудиторії, розуміння літератури через призму відображення духу епохи, вплив масової літератури на суспільні сподівання. У статті "Література: високе чи масове мистецтво?" доктор філологічних наук Я.Поліщук наголошує на тому, що питання "високого" і "низького" в мистецтві слова є предметом наукових дискусій саме в наш час, адже літературна творчість розвивалася дуже бурхливо у XX столітті і неодноразово засвідчувала актуальність поєднання різномірних начал. Отож позиції "оригінальна", "шаблонна", "майстерна", "тривіальна", мають цілком заслужене місце у трактуванні масової літератури.

М.Жулинський, представляючи дисертаційне дослідження А.Таранової "Феномен масової літератури: походження, жанрова система, соціальні функції" наголошує, що масова література – самодостатнє соціальне й художнє явище [11, 49-50]. Дослідниця А.Таранова стверджує, що "протягом останнього десятиліття в літературознавстві питання масової літератури набуває значної актуальності. Масова література перестає вважатися погіршеним варіантом літератури високої, починаються пошуки варіантів адекватного осмислення місця масової літератури в літературознавчому каноні" [2, 53-54]. Слушними є висновки вченого, що "поняття "високої" та масової літератури можуть отримувати різне змістове наповнення залежно від конкретних історичних умов, панівних теорій і поглядів наукової спільноти, мети дослідження та преференцій конкретного дослідника. Проте в сучасному літературознавстві спостерігається відхід від жорсткого функціонального й естетичного протиставлення високої та масової літератури" [2, 55].

Т.Гундорова, у підсумку статті "Висока культура і популярна культура: слов'янський контекст" зазначає: "Навіть коли прийняти концепцію двовекторності культурного процесу у слов'янських літературах – і з боку високої культури інтелігенції, і з боку "популярної" культури середнього класу, все-таки доводиться визнати, що у процесах модернізації в українській літературі особлива роль належить національній еліті, а відтак і конструйованим нею проектом народної, загальнонародної, високої культури. Безсумнівне й те, що масова культура – той "інший", без якого таке конструювання було би просто неможливим. Однак найоригінальнішою формою розвитку класичної української літератури стала концепція популярної літератури – особливий народницький варіант культури масової" [1, 63].

Заслуговує на увагу стаття "Блиск і вбогість масукрліту" В.Поліненка, в якій подаються відмінності українського та світового читива, а саме: багато зайвого і недоречного для жанру; не "масові" тиражі; справді популярних авторів у нас не вважають масовими; нинішній масукрліт – проект штучний; масовість – сором для українського письменника?; автори кидаються із жанру в жанр; штучність діалогів; пафосність і штучність замість сюжету і характерів; багато якісних авторів обмежуються однією книгою [5].

У статті "Сучасні співвідношення елітарної і масової літератури, мережеве дослідження" визначено: "розглядати "елітарну" як синонім "якісної літератури, "масової" як "поганої" просто не припустимо... є хороші твори і просто писанина неважливо розрахована на масового читача або "елітарного". Щодо "масової" та "розважальної" доречним буде і термін "популярна", він більш толерантний і не принижує таку літературу" [12].

На думку Н.Зборовської, яку вона висловлює у статті "Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема", "масова література – це ззовні продукт демократії, коли пропонують численні текстуальні пропозиції, а читач має право вибирати: чинити активно, тобто робити свідомий вибір, або пасивно, тобто ставати об'єктом маніпуляцій" [3]. Значний інтерес викликала Міжнародна наукова конференція "Масова література: від давнини до сучасності", яка вперше в Україні з такою проблематикою зібрала в Інституті філології Бердянського державного педагогічного університету у 2008 році науковців з понад 30 вищих навчальних і наукових закладів [13].

Визначаючи позиції масової літератури не можна оминати проблему українського бестселеру, яку, до речі, окреслює С.Філоненко у статті "Бестселер як проблема сучасного літературного процесу в Україні". Дослідниця зазначає, що питання про бестселер – це насправді питання про успіх і визнання національного письменства і навіть ширше – українства.

Перемога роману С.Батурина у Всеукраїнському конкурсі "Коронація Слова" є свідченням незгасимо інтересу до основних тенденцій розвитку історичної художньої літератури – зображення видатних історичних особистостей, розкриття їх індивідуальних рис, епохи, стосунків між різними соціальними групами тощо. Ініціатор конкурсу Ю.Логуш так визначив кредо проекту: "Коронація Слова створює для вас нову хвилю української літератури – яскраву, різножанрову, захоплюючу, – яка є дзеркалом сьогодення і скарбом для майбутніх поколінь. Метою конкурсу та його завданням є пошук нових імен, видання найкращих романів, стимулювання і підтримка сучасного літературного процесу, кіно й театру, і як наслідок – наповнення українського ринку повноцінною конкурентноспроможною літературою, а кіно й театр – якісними українськими фільмами й п'єсами" [14].

Зацікавленість історичною романістикою ніколи не згасала, адже протягом століть саме історіографія перебирала на себе функцію зберегти, осмислити, акумулювати відомі і невідомі епізоди минулого, особливо це відчувається на зламі епох, коли людина стає вразливою і незахищеною, прагне віднайти своє практичне, пов'язати сучасне з минулим, а отже здобути втрачену рівновагу. Дослідники історичного роману М.Грушевський, В.Щурат, С.Сфремов, М.Возняк, Є.Нахлік, М.Зеров, В.Петров, Д.Дорошенко наголошують, що цей жанр дає найповнішу уяву про дійсність, малює певну картину світу у найрізноманітніших зв'язках і взаємовідносинах, визначає соціальну дійсність і відображає її. Водночас – це естетичне явище, з притаманними принципами, структурою, закономірностями.

Специфіка жанру історичного роману полягає у використанні певного документарію, адже це основа для вивчення минулого. Зрозуміло, що зображення історичних осіб у художньому тексті має дещо довільний характер, домислюються другорядні персонажі, але відтворюється епоха, побут, суспільні відносини мусять бути достовірними, якщо автор претендує на створення історичного тексту.

Метою статті є визначення соціальних кодів постаті князя Святослава у романі "Охоронець" С.Батурина. Перш за все князь постає не як політик чи гендляр, а як воїн ("коли привозили базилевсові дари, на золото та коштовності і не дивився, а вхопив одразу найкращого меча") [15, 50]. Все його життя проходить у походах, війнах. Серед своєї дружини нічим особливо не вирізняється – "середній на зріст, нижчий за Тура та Лавра більше, ніж на півголови, у плечах князь ширший, груди могутні, ходить, як барс, – швидко і нечутно" [15, 35]. Він весь час попереду свого війська, здається нема йому перешкод, не потрібний і відпочинок. Святослав не надає особливого значення одягу, зовнішності, адже вбирається у просту сорочку, для нього головне – справа.

Вже в першій главі роману мова йде про князя Святослава у діалозі воєводи з ковалем Славою: "...князь тобі – господин", "...в князя при справі буде" [15, 12]; у творі постає як людина культурна, що дотримується порядку в усьому і вимагає цього від інших; вміє структурувати людей, визначити завдання кожної з дружин: "Старша боронить уділ, молодша – особу князя. Піде князь в інше місто на княжіння – молодша піде з ним, старша ж залишиться... Поки хоч один з нас живий, князь має бути у безпеці" [15, 19].

Монарха зображено як реальну людину, але відчувається потяг автора до міфопоетичних описів з елементами билинного стилю: "Ось він, Святослав, могутній, як ведмідь, гнучкий, як змія. То далечінь видивляється важко, то воїнів своїх огляда. Зустрінешся з ним поглядом – не витримаєш, відводиш його. Буцімто нічого особливого у тому погляді, таж ні... відає він щось таке чи що?" [15, 21]. Дружина князя вірить в те, що успадкував Святослав від діда свого – Олега Віщого – особливий дар – щось таке знати, адже гояться швидко його рани; звернення до русичів – то шедевр ораторського мистецтва: "Його могутній голос летів над військом. Громом гудів, плескав хвилею, левовим басом поширювався. Слухали русичі – могутню наливалися їхні руки, відвагою повнилися груди. Ніколи не чули ще князеві бійці такої промови! Навіть знані гусярі не змогли б знайти краших слів і ліпше їх скласти. І виходило так, що лишилося їм або перемогти, або загинути, бо відступити – неможлива ганьба" [15, 46].

Святослав – відчайдушно сміливий, безкомпромісний; для нього дуже важливо бути першим – "краще вмерти, ніж програти бій" [15, 41]. Князь – гарний стратег і тактик, який не втрачає почуття реальності навіть у запеклому бою, знає можливості кожного воєводи: "Непокоїло князя Лаврове крило. Знав Святослав: Лавр хоробра та віддана людина, але як воєвода має невеликий досвід: рік тому десятником був. Війна винесла його, бувало у бувальцях, але дрібного воєначальника нагору... Як він там?" [15, 48]. Вже поранений він усвідомлює свою місію в тому, щоб військо бачило, що князь живий, князь поруч. Через століття дійшли до нащадків його принципи: "Я не змінюю своїх наказів" [15, 61], "Мертві ж сорому не ймуть" [15, 47], "Мені самому краще знати, ніж ворогу моєму, що мені корисніше" [15, 50], "Іду на ви" [15, 57]. Морально-етичний кодекс честі князя лицарський, однак автор ставить Святослава у ситуацію вибору, а державні справи примушують братися за меч.

Місію державного діяча князь вбачає в укріпленні Київської держави, знищуючи хозарів він завершує справу Олега, Ігоря, Ольги, але це не приносить бажаного спокою, адже у Києві вкорінюється християнська віра, яку князь не розуміє і віддає перевагу язичникам, розглядаючи це як вірність традиціям пращурів. Символічною у творі постає зустріч двох монархів – князя Святослава і базилевса Константинопольського, який вважає русича дикуном, відмовляє йому у розумінні етикету. Насправді ж, під час переговорів, князь змушує базилевса стояти, а сам веде розмову сидячи, демонструючи прекрасне знання грецької та норманської мов.

С.Батурич прагне до зображення історичної особи не схематично, а багатоаспектно, адже не оминає досить складних родинних стосунків. Перш за все це ставлення до матері – княгині Ольги, яка підтримувала християнську віру (чого син так і не зміг збагнути) і навіть як "одходила, звеліла труни не влаштовувати, хрещена ж була у Царграді, – ховали її по-християнському грецькі чорноризці" [15, 37]. На жаль, особливого взаєморозуміння не спостерігаємо і між синами, яких Святослав саджає на княжі столи: Ярополка – у Києві, Олега – в Овручі, а Володимира – у Новгороді. З сумом Святослав визнає, що сина Володимира не люблять княжичі і київські бояри, адже народився він від Малуші – єдиної любові князя за життя. Усвідомлюючи, що насправді у Києві княжить Ольга (син все життя воює), Святослав не може ігнорувати позицію матері, коли вона бере онука Володимира до себе на виховання, а Малушу відсилає на заслання: "Дечого не міг він усупереч матері робити" [15, 37].

У романі постає князь Святослав у поліваріантній позиції соціальних кодів – як воїн, державний діяч, представник княжої династії. Автор визнає право вибору історичної особи, але водночас заглиблюється у складний світ внутрішніх сумнівів, зовнішніх суперечок і, в кінцевому варіанті, до самотності у родині і фізичної смерті.

Поява у 2002 році історичного роману С.Батурича "Охоронець" як переможця Всеукраїнського конкурсу "Коронація Слова" є непересічним явищем, адже мова йде про літературу популярну, масову, яку читає широкий загал українців. Т.Таланова у нотатках слушно зауважує, що твір може бути рекомендований для вивчення, адже виписана автором епоха постає і через призму зображення князевго бодігарду і з цікавим структурним обрамленням — авторськими відступами на тему історичної спадщини (дошки Велесової книги знаходять у більш близький для нас час). Тож книга змушує замислитись над нашим минулим, дозволяє зазирнути у майбутнє і, безумовно, осмислити теперішнє.

Завдяки конкурсу, який з'явився на теренах України у 1999 році і вже понад 10 років знаходить стежку до кожного автора і читача, історичний роман С.Батурича "Охоронець" здобув справжнє визнання не тільки в літературних колах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Висока культура і популярна культура: Слов'янський контекст / Тамара Гундорова // Слово і час. – 2008. – № 9. – С. 52-63.
2. Таранова А. "Велике нечитоме" і академічний конон: проникнення масової літератури до парадигми літературознавства / А.Таранова // Слово і час. – 2008. – № 11. – С. 50-56.
3. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема / Ніла Зборовська // Слово і час.: <http://www.bukvoid.com.ua/reviews/books/2008/09/02/130545.html>.
4. Сивокінь Г. // Слово і час. – 2003. – № 2. – С. 41-44.
5. Поліненко В. Близькість і вбогість маскультури / В.Поліненко // Український тиждень. – 2008. – Режим доступу: <http://www.ut.net.ua/art/169/0/1142/>
6. Харчук О. Якісній українській літературі бути? / О.Харчук – Режим доступу: <http://www.slovoichas.in.ua/index.php?option=comcontent&task=view&id=99=ite...>
7. Франчук Е. Українська книга і книжкова культура в національній культурі України Е.Франчук // Наукові праці наукової бібліотеки України. – 1999. – Вип. 2. – С. 155-172.
8. Пахловська О. Чи можливий український бестселер? / О.Пахловська // Час-Тіме. – 2000. – № 20. – С. 89.
9. Петрова Л. Соціально-психологічні чинники сучасного читання / О.Петрова // Бібліотечний вісник. — 2003. – № 5. – С. 7.
10. Медведєва В. Книга як символ культури і феномен ризику / В.Медведєва // Вісник книжкової палати. – 1999. – № 1. – С. 13-14.
11. Жулинський М. Питання теоретичні / М.Жулинський // Слово і час. – № 11. – С. 49-50.
12. Сучасні співвідношення елітарної і масової літератури, мережеве дослідження. – Режим доступу: <http://h.ua/story/20495/>.

13. Топуз А. Наукова конференція "Масова література: від давнини до сучасності" / А.Топуз // Слово і час. – 2008. – № 2. – С. 107.
14. Режим доступу://www.kraftfoods.com.ua
15. Батурин С. Охоронець: Роман / Сергій Батурин. – Львів: Кальварію, 2002. – 160 с.

УДК 821.161.2-311.6.091

ІСТОРИЧНА ПРОЗА І.НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Габдрахманова Л.В., здобувач

Житомирський державний університет ім. І.Франка

Стаття присвячена дослідженню жанрово-стильових особливостей історичної прози І.Нечуя-Левицького.

Ключові слова: історичний роман, поетика, сюжет, жанр, символ.

Габдрахманова Л.В. ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРОЗА И.НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО: ЖАНРОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ / Житомирский государственный университет им. И.Франко, Украина.

Статья посвящена исследованию жанрово-стилевых особенностей в исторической прозе И.Нечуя-Левицького.

Ключевые слова: исторический роман, поэтика, сюжет, жанр, символ.

Gabdrahmanova L.V. THE HISTORICAL PROSE OF I.NECHUI-LEVITSKIY: GENRE-STYLISTIES PECULIARITIES / Zhytomyr State University of I.Franka, Ukraine.

The article is devoted to the investigation of the genre-stylisties peculiarities in the historical prose of I.Nechui-Levitskiy.

Key words: historical novel, poetics, plot, genres, symbol.

Сутнісною характеристикою новочасних літератур є наявність історичного виміру створюваного ними художнього світу. Увага до історичного буття людини притаманна українській літературі з перших десятиліть її становлення як "нової". Формування в її складі перших прозових жанрів (30-40-і роки XIX ст.) позначене намаганням охопити історичний протяг народного життя [3; 7; 8].

Історична проза другої половини XIX ст. – це неоднорідне явище як за проблемно-тематичними, жанровими параметрами, так і за принципом художнього освоєння минулого. При виборі об'єкта художнього зображення спостерігається певна регіональна специфіка, однак митці завжди звертаються до історичних періодів, коли у середовищі українців пробуджувалося національне самоусвідомлення і державницькі устремління [2, 176].

Художньо місткою ділянкою національної літератури стала історична проза другої половини XIX ст., передусім твори І.Нечуя-Левицького. У творчості цього прозаїка як автора історичних романів і повістей переконливо представлено історичну ходу часу, людину й суспільство в історії, в її драматичних колізіях і складній проблематиці. Унаслідок багатьох обставин історична тема цих творів (та й чи не всієї української літератури XIX ст., що обирала історичний аспект) була темою України: домінантний інтерес зосереджено на національному історичному розвитку, на особистості в ролі активного суб'єкта української історії [5, 10].

Окремі виходи на дослідження історичної прози І.Нечуя-Левицького в українському літературознавстві на сьогодні зроблені; накопичено певну кількість спостережень і висновків. Але необхідно зазначити й те, що в складних ідейно-політичних обставинах XIX ст. далеко не всі твори, написані у розглядуваний період, однаковою мірою були відкриті для неупередженого аналізу, окремі з них просто не були доступні для читача (приміром, тривалий час, з початку 30-их років аж до виходу 10-томника, не перевидавався роман І.Нечуя-Левицького "Князь Єремія Вишневецький", ще суворішу долю й триваліше "забуття" мав інший роман – "Гетьман Іван Виговський"). Певна річ, така вимушена фрагментарність у можливостях дослідження фактів зазначеного літературного ряду була головною (хоч і не єдиною) причиною того, що завдання осмислити українську історичну прозу другої половини XIX ст. як цілісне явище досі в історико-літературних дослідженнях ставитися не могло [4, 37; 6, 44-46].

Наукова новизна статті визначається, насамперед, новим підходом до аналізу жанрових ознак історичної прози І.Нечуя-Левицького. Актуальність статті зумовлена необхідністю в новому суспільстві,